

A panacea ('mindent gyógyító szer') szó a görög pan 'minden' és akeomai 'gyógyítók' szavak összetétele. A monda szerint Aszklépiosz, az orvos-félisten egyik lányát nevezték Panakeiának – mivel a hölgy maga is gyógyítással foglalkozott. Aszklépiosz mítoszánál is ősbibb azonban a vágy, hogy minden betegséget egyaránt gyógyító szerre leljünk. Az ókori orvosi szerzők műveiben mégsem találunk panacea-recepteket, ezért e néven Pliniusnál vagy Galénosznál (De antidotis 2.1.) csupán olyan orvosságokról olvashatunk, amelyek *egyszerre több* kór ellenszerei voltak. Éppen az antidotumok, azaz az ellenmérgek közt akad számos efféle szer, ehhez azt kell tudnunk, hogy sokáig a betegségek jelentős részét mérgezés eredményének tartották. A mágikus erejűnek vélt, Servilius Damocrates által összeállított Mithridatum, a kígyómérgeket és opiátokat tartalmazó Theriaca (terjék), vagy a Homérosz által emlegetett rejtélyes gyógynövény, a „mólü” például efféle majdnem-panaceának számított.

A panaceák virágkora az alkímia kibontakozásával érkezett el. Az alkímia, amely a 4. században élt görög-egyiptomi Zozimosz munkássága nyomán a teremtés művének megisméltését, az anyagok átváltoztatását tűzte ki céljául, legfontosabb föladatának annak az anyagnak a föltalálását tekintette, amely ezt a metamorfózist lehetővé teszi. E csodás képességű szubsztanciát, vagy csupán formulát a középkori Európában „lapis philosophorum”-nak, vagyis a bölcsek kövének nevezték. A bölcsek köve azonban, egyéb üdvös tulajdonságai mellett, általános gyógyítóerővel is bírt. Az alkimisták, hogy kísérleteik anyagi hátterét fedezzék, gyakran próbálkoztak aranycsinálással is, így fordulhatott elő, hogy a 8-9. századi, nyilvánvalóan arab eredetű „Corpus Gabirianum” néven ismert alkímista szöveggyűjteményben a fémátváltatással nyert arany töltötte be a bölcsek köve és a „medicina laetificans”, a boldogító szer, vagyis a panacea szerepét is. Az arab alkímiában ugyan a transmutatioval nyert aranyak nincsen gyógyhatása, ám Európában - talán éppen a Corpus Gabirianum hatására - efféle képzetek terjedtek el. Arnaldus Villanovanus (1235-1315) Rosariumában, vagy Raimundus Lullus (1232-1316) – bizonyára hamis – Testamentumában a bölcsek köve egyúttal panaceaként is szerepel. A 15. század elején tevékenykedő Isaac Hollandus Opus Saturni (Saturnusi mű) című munkájában részletes leírást ad a bölcsek kövének gyógyhatásairól és terápiás alkalmazásairól. Hasonlót találunk Basilius Valentinus 15. század végi szövegeiben, vagy az Aureum vellus (Aranygyapjú) címen ismert alkímista iratban is.

A 16. századra azután a panacea fogalma már nem csak alkímista, hanem orvosi munkákban is egyre gyakrabban fordul elő. Elsősorban paracelsistáknál, és a kemia hűveinél, például Andreas Libaviusnál (1546-1616), vagy ellenfelénél a vándorkuruzsló Georgius Amwaldnál. („Amwald orvossága minden betegséget legyőzött, egészen a halál pillanatáig” – írta később gúnyosan A. Langner.) Ebben az időben többféle univerzális gyógyszer is piacra került. Gyakran olyan szerek váltak panaceákká, amelyek kezdetben egyetlen betegség ellenében valóban sikeresnek bizonyultak. Efféle volt a guajakfa kérge, amelyet a szifilisz ellen használtak, és amelyből „vajakos” szavunk ered, vagy a nem létező egyszarvú szarva – ezt reszelék, teljes narválszarv-, illetve ásatag mamut- és keletről importált orrszarvúagyar formában is árusították. Panaceának használhattak ezen túl ereklyéket, szentelményeket, kegytárgyakat, bizonyos népszerű terápiás eljárásokat (érvágás, köpölyözés), sőt olykor némelyik gyógyforrás is divatba jött, mint mindent gyógyító

csodaszer. Pyrmontban például 1556-ban oly nagy tömeg sereglett össze a gyógyvíz körül, hogy uralkodói rendelettel kellett korlátozni az idegenforgalmat.

Panaceagyártással a 17-18. században is többen próbálkoztak, I.C. Gerard, B.G. Penot vagy G. Vaget de Leon. A Glauber-sóról híres J.R.Glauber (1603-1668), vagy a Löwenstein urává emelt Johannes Kunckelius (?-1703) esete mutatja, hogy tudós emberek is hittek efféle orvosság lehetőségében. A 18. század egyik legjelentősebb orvosa, a vitalista Georg Ernest Stahl (1660-1734) is elméletben lehetségesnek tartotta a panacea előállítását.

Olykor persze veszélyekkel is járt az efféle kísérletezés. J.H. von Klettenberg lovag, alezredes, a szász választófejedelemnek tett ígéretet, hogy számára örök ifjúságot biztosító panaceát készít, ám mivel súlyos kiadásai ellenére sem ért el eredményt, sőt sikertelenül kereket is próbált oldani, tudományos és földi pályafutását 1720-ban vérpadon fejezte be.

Ma már nehéz rekonstruálni, miből készültek vagy készültek volna e készítmények. J.J. Mangetus, 1704-ben, Genfben kiadott Bibliotheca chemica című, hatalmas és érdekfeszítő gyógyszerészeti enciklopédiája szerint a panacea „ut credunt”, vagyis, amint hiszik, készülhet különféle ásványokból, fémekből, aranyból, higanyból, vitriolból sőt embervérből is. Mangetus hozza a Harthmann- illetve a Volkamer-féle panacea részletes receptjét is, így módunkban áll az előbbit, az olvasó okulására itt fordításban közölni:

„Végy 1 drachmányi égetett antimon-ként, finomított vitriololajból vagy kénolajból 2 drachmányit, antimonból 1 drachmányit, digeráld (pállítsd) melegben, tíz napon át, azután párold le üvegretortában, homokon keresztül, háromszor egymás után, mégpedig a lehető legkisebb lángon, csak a végén növelve a hőt, végül az így nyert anyagot öt órán át tömörítsd. Ezután vedd ki a lombikból az anyagot, mosd át rózsavízzel, és szárítsd meg. Végy ennek az anyagnak a porából 1 drachmányit, korall-porból pedig két unciányit. Vigyázz, hogy pontosan adagold. Ez a szer mindent gyógyító orvosság, igen hatásosan izzaszt és tisztítja a vért, ezért azután bármilyen, izzasztással gyógyítható betegségen képes segíteni, különösképpen pedig a szifilizen, és a bőrbajokon., Ajánlott adagja 10-20 szemernyi.”

Mindehhez annyit érdemes még tudnunk, hogy 1 drachma 4.375 mai grammnak, 1 szemer, vagy granum pedig a drachma egyhatvanad részének, vagyis 0.0729 grammnak felel meg. A receptért a fordító nem vállal semmiféle felelősséget.

A hírhedt Amwald-féle panaceáról viszont sajnos csak annyit tudunk, hogy barnás por volt. Libavius szerint porrátört gyöngyből, cinóberből, sáfrányból és higanyszublimátból állt. Amwald másik panaceájáról pedig bebizonyosodott, hogy nem egyéb, mint kenyér és bor olajos keveréke.

A panacea létezésében régen sem hittek túl sokan. A józanabb orvosok (B.Rolfinck, J.Weeling stb.) avval érveltek, hogy anatómiai helyükben, okaikban, és tüneteikben egyaránt különböző betegségeknek semmiképpen nem lehet azonos az orvosságuk! Hasonló véleményen volt az a Matthias Institoris (1708-1763) nevű, besztercebányai, cipszer, vagyis felvidéki német származású orvostanhallgató is, aki Halléban, 1780-ban a Panaceáról írott disszertációjával szerezte orvostudományi címét. Institoris, a panacea készítésének lehetőségéről folyó, heves, 16-18. századi viták összefoglalása, és az arany, mint mindent gyógyító szer egyértelmű elutasítása után kijelenti „A panacea lehetősége mind a józan észnek, mind pedig a tapasztalatnak ellent mond. Hiszen ha a Legbölcsőbb Istennek úgy tetszett volna, hogy egy efféle mindent orvosló gyógyszer kincsesbányáját tárja az arany képében az emberiség elé, ugyan mi szüksége lett volna arra, hogy emellett még a természet három országából származó milliónyi orvosságot is az emberiségnek adományozza?”

E logikus érvelés ellenére a panaceának mindmáig nem áldozott le a napja. Két módon is meg-megjelenik. Részint sikeres gyógyszerek, valóban hatásos szerek válnak egyre bővebb körben alkalmazottakká (így járt a kinin, az aszpirin vagy a világháborúban a „szulfigyin”), részint pedig titokzatos, „általános roboráló hatású” csodaszernek hirdetett kotyvalékok változnak a kitartó reklám hatására össznépi eledellé, egyszerre gyógyítva rákot,

érelmeszedést, impotenciát és torokfájást. Most már csak az a kérdés, mikor jön újra divatba a cornu unicornis?